

УДК 316.7

**ВІД ДИСКУРСУ
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ДО ДИСКУРСУ
ПОСТМУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

**FROM THE DISCOURSE
OF MULTICULTURALISM TO THE DISCOURSE
OF POSTMULTICULTURALISM:
A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

Мартинов Р. С.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних та правових наук, Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ, Україна), e-mail: Martynovrs81@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-5328-5666

Білоус М. А.,

студент, Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ, Україна), e-mail: fmbelousmikhail@gmail.com

Martynov R. S.,

PhD, Associate Professor of Department of Philosophy, Socio-Political and Law Sciences at Donbass State Pedagogical University (Slavyansk, Ukraine), e-mail: Martynovrs81@gmail.com, ORCID: orcid.org/0000-0002-5328-5666

Bilous M. A.,

student of Donbass State Pedagogical University (Slavyansk, Ukraine), e-mail: fmbelousmikhail@gmail.com

Мета роботи полягає у соціально-філософському дослідженні дискурсивних стратегій переходу від мультикультуралізму до постмультикультуралізму. Авторами проаналізований дискурс мультикультуралізму як ресурс політичної й ідеологічної боротьби. Автори розглянули необхідність позбавлення від архетипів посттоталітарної і постколоніального свідомості. На основі дискурсивної аналітики і загальних положень історико-філософської науки простежені сучасні епістемологічні стратегії дослідження мультикультуралізму та постмультикультуралізму у класичній і посткласичній філософії. Запропонований критичний аналіз сучасної політики і соціокультурної практики мультикультуралізму і зв'язаність цієї проблеми з проблемою турботи і солідарності.

Показано, що реакція на кризу у вигляді постмультикультуралізму стала загальною стратегією трансформації сучасних суспільств, які поступово набули нового дискурсивного виміру. Але цей дискурсивний вимір ще не перейшов до галузі реальної політики. Способи та стратегії інтеграції, в цілому, є продовженням минулого мультикультурного дискурсу.

Ключові слова: мультикультуралізм, постмультикультуралізм, дискурс, турбота, солідарність.

The purpose of this research is a socio-philosophical study of the discourse strategies of transition from multiculturalism to postmulticulturalism. Authors analyzed the discourse of multiculturalism as a resource of political and ideological struggle. Authors considered the need to get rid of the archetypes of posttotalitarian and postcolonial consciousness. On the basis of discursive analytics and general provisions of historical and philosophical science, modern epistemological strategies for the study of multiculturalism and postmulticulturalism in classical and postclassical philosophy are traced. A critical analysis of modern politics, sociocultural practices and the connectedness of this problem with the problem of care and solidarity of multiculturalism are proposed.

The response to the crisis of multiculturalism has become a common strategy for the transformation of modern societies, which gradually acquired a new discursive dimension. But this discursive dimension has not yet passed into the realm of real politics. In general, methods and strategies of integration are a continuation of the past multicultural discourse.

Keywords: multiculturalism, postmulticulturalism, discourse, concern, solidarity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Перспективи актуалізації проблеми мультикультуралізму і постмультикультуралізму пов'язані з переосмисленням як сучасної постмультикультурної реальності, так і відповідного дискурсу.

Сучасні філософські дослідження прагнуть дати відповідь на проголошений деякими європейськими лідерами провал мультикультуралізму у відповідності до хартії посткультуралізму. Так, Gozdecka D. та інші у статті «Від мультикультуралізму до постмультикультуралізму» [3, с. 52] виявляють основну форму і характеристики мультикультуралізму, а також його суперечливий вплив на сучасну європейську культурно-політичну реальність. Проведений ними ретельний аналіз недавніх зрушень в області прав, міграційного законодавства і політичних дебатів у різних культурно різноманітних суспільствах змушує авторів зробити висновок, що постмультикультуралізм підсилює, а не протидіє проблемним особливостям мультикультуралізму. Спираючись на ідеї, запропоновані в літературі про неоліберальну державність, автори аналізують парадокси постмультикультуралізму та їх значення для культурно інших.

Scuzzarello Sarah [4, с. 70] пропонує альтернативний підхід до мультикультурних теорій, який він називає «турботливим мультикультуралізмом». У цьому напрямку стверджується, що, незважаючи на благі наміри, мультикультурна теорія відтворює риторичну, яка створює групи як сутності, що залишає мало місця для пристосування до мінливих відносин влади. Турбота про мультикультуралізм, заснована на турботливій етиці, феміністській критиці мультикультуралізму і дискурсивній соціальної психології, натомість виступає за контекстуалізацію претензій груп на різноманітність і урядових практик мультикультуралізму. В якості основи, яка базується на дискурсивній психології, турботливий мультикультуралізм розглядає індивідуальні та колективні ідентичності як реляційні, узгоджені і політичні, а отже, не тоталітарні та мінливі. Будучи феміністським підходом до мультикультуралізму, він аналізує і намагається змінити асиметрию гендерної влади, що закладена у внутрішньо групові та міжгрупові стосунки, відстоюючи уважний і чуйний підхід до потреб і вимог груп меншин і окремих осіб у них.

Sukanto I Nyoman Ruj [5, с. 367] аналізує, які фактори сприяють позитивній реалізації мультикультуралізму. Він показує, що події, які можуть підвищити солідарність, є їхньою діяльністю, наприклад, ритуалом санації села, деякими заходами, присвяченими дню незалежності, релігійним святкам тощо. Солідарність, на його думку, треба постійно розвивати, сподіваючись, що вона може збільшити не тільки множинність, а й культуру мультикультуралізму. Існує цікаве явище, що громадяни цінують і поважають те, що називають справжнім братством між членами суспільства, які відносно відрізняються за релігійними, расовими або культурними ознаками. Також автор пов'язує

розвиток мультикультуралізму з розвитком мистецтва і культури; тоді як до політичної влади і політичних інтересів його відношення вкрай застережливе.

Егсан SA. [2, с. 14] критично оцінює сучасні підходи до радикалізації і насильницького екстремізму в суспільствах, які відрізняються культурним розмаїттям, і пропонує альтернативний підхід, заснований на ідеях, представлених двома напрямками сучасної демократичної теорії: дорадчого демократизму і агоністичного плюралізму. Цей підхід ставить в основу демократичного спілкування неминучість конфлікту, а не мету консенсусу, і пропонує конструктивний спосіб боротьби з таким конфліктом перед обличчям глибоких розбіжностей. Автор особливо увагу приділяє Австралії як мультикультурному суспільству, яке стикається з проблемою релігійного екстремізму, і визначає умови, при яких дорадчий підхід може конструктивно і ефективно протистояти цій формі екстремізму.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Складність та багатовимірність досліджуваного феномену, переваги та вади його дослідження у парадигмально різних методологічних підходах зумовили в якості головної мети статті соціально-філософську аналітику дискурсивних стратегій переходу від мультикультуралізму до постмультикультуралізму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У кінці ХХ ст. напрямок постмодерністських дискусій пересунувся у потік загальнокультурної рефлексії над змінами у суспільстві, цивілізації та культурі.

Дискусії почалися з кінця ХХ ст. У проблематиці змішування культур вбачалася взаємодія, переплетення та взаємопроникнення ідей та концепцій модернізму та постмодернізму, які виявлялися у поєднанні традицій та новацій у гармонійній єдності, переосмисленні попереднього досвіду людства та його поєднання з принциповими новаціями. Такими прикметами постмодернізму є спростовування концепції одностилевості та однорідності, до яких зверталася доба модерну Нового часу і новаційний модерн, та звернення до «радикального плюралізму». Розмаїтість, багатостилевість, еkleктизм, – ось та парадигма, на якій ґрунтується постмодерністський дискурс. Особливою прихильністю починають користуватися такі автори, як Б. Андерсон, Е. Гелнер, Е. Сміт тощо. Йдеться про напрямок модерністської теоретичної думки, яка називається конструктивізмом та асоціюється з положеннями Е. Гелнера про націєбудівництво. Як було зазначено, поняття мультикультурності чи культурного розмаїття в суспільстві взагалі не вичерпується лише мультинаціональністю його населення, оскільки, коли йдеться про культурне розмаїття в сучасній культурології, то мається на увазі насамперед розмаїття ідентичностей (в тому числі етноконфесійних, расових, професійних, вікових, гендерних/статевих тощо), які й визначають соціокультурну спрямованість діяльності їх носіїв.

Проте саме національна та конфесійна культура часто є визначальною. Гелнер, стверджуючи, що саме держава за допомогою політики та спираючись на націоналізм, будує націю, ніколи не розглядав її з позиції суб'єктивізму та як штучно побудований конструкт. Навпаки, Гелнер підкреслював зовнішність для людини та об'єктивність нації як продукту індустріалізму та нового способу виробництва.

Постмодерністи з захопленням сприйняли конструктивістську концепцію «уявних спільнот» (Б. Андерсен). У ній нації конструюються та уявляються з допомогою особливою «політичної граматики» єдиної державної системи освіти, національного міфу, «вигаданих традицій», перепису населення, політичних карт тощо. Значення концепції Андерсена для теоретиків постмодерну полягає в тому, що те, що колись було свавільним, у вимірах минулих епох конструйованим, може потім бути деконструйованим, демонтованим. Для постмодернізму, нації з їх національними культурами є фантомами, ілюзіями, уявними спільнотами, винаходами схоластів, а всі, хто розуміють нації інакше, на думку постмодерністів, є примордалісти. До них вони відносять не лише Е. Сміта, але й П. Сорокіна, М. Вебера, Е. Дюркгейма, представників марксизму. Так, П. Сорокін доводив вертикальну культурно-психологічну взаємодію нації з попередніми формами етнічного життя за допомогою особливих агентів-посередників символічної взаємодії поколінь. М. Вебер визначав націю як спільноту, що засновується на почуттях у етнічному сенсі. Нації для нього не конструкти, а результати самоформування та самоорганізації, у яких до появи національного почуття важливими є традиції, культури, мова. Він зауважує, що у час мовних боїв важливе значення має «мовна спільність». Представники модерну, вважаючи націю свого роду моральною спільнотою зі своїми колективними уявленнями та свідомістю, як би продовжують традицію Е. Дюркгейма, який вважав, що зазначені уявлення мають важливу масово-мобілізуючу функцію самозбереження, самоорганізації та саморозвитку спільноти. Е. Сміт, говорячи про внутрішній зв'язок між «етнічною солідарністю» та дюркгеймівською «механічною солідарністю», виходив з того, що ірраціональність почуттів, різні механічні причини, які споріднюють людей, так як і прив'язаність до землі, культ пращурів, історична пам'ять тощо, формують не тільки почуття індивідуальної прив'язаності й рідності, що постійно підкріплюється ритуалами, символікою тощо, але потребують солідарності своїх проти чужих. Ми виходимо з того, що базовими характеристиками мультикультурного суспільства є сегментація у формі груп, які часто мають субкультуру, відмінну від інших. Таке суспільство має соціальну структуру, розділену на інститути, які не доповнюють один одного; менш розвинений консенсус між членами щодо основних цінностей; відносно часто виникають конфлікти між групами; соціальна інтеграція зростає на примусі і взаємозалежності в економіці. У такому суспільстві часто існує політичне і соціально-культурне

домінування певної групи по відношенню до інших груп.

Аналізуючи проблеми сутності національних культур та національної ідентичності, Т. С. Воропай [1, с. 45] зауважує на тому, що в сучасній науці викристалізувався не один, а, щонайменше, три різних концепти національної ідентичності. Перший, есенціалістський, хоча й близький національно свідомим ідеологам, тим не менш, користується все меншим і меншим успіхом, бо все гірше узгоджується з реаліями постіндустріального демократичного сьогодення. Другий, модерністський, у понятті національної ідентичності ставить наголос на її конструктивно-інструментальному характері. Але, за твердженнями «створених націй», «уявної спільноти» якість губиться особистість, її свобода та вільний вибір. І, нарешті, постмодернізм, який пропонує дещо абстрактне поняття дискурсивної ідентичності, головними рисами якої є змінюваність і темпоральність. Виділення постмодерного націоналістичного дискурсу посиляється на концепцію постмодернізму у філософії.

Близький зв'язок постмодерна з із мультикультуралізмом зумовлює суперактуальність таких соціально-філософських проблем сучасності, як живання архетипів тоталітарної свідомості Модерну і формування посттоталітарного постмодерністського світосприймання і само-свідомості; пошук шляхів подолання бар'єрів міжкультурного взаєморозуміння, бар'єрів, які дісталися в спадок від епохи Модерну; виявлення причин, які перешкоджають досягненню всебічної транскультурної комунікації; збереження великої спадщини Модерну і подолання європоцентризму в повноті всіх його негативних проявів; підтримка стабільності гетероетнічної природи соціального життя планети, його мультикультуральності; постмодерністське збагнення історичних долей гуманізму, свободи, демократії в постіндустріальному світі; становлення відкритої планетарної гетероетнічної, мультикультурної співдружності націй.

Такі проблеми спонукають піддавати перегляду, деконструкції, переосмисленню традиційні оксиденталістські погляди на природу, форму і механізми транскультурної комунікації, інтенсифікувати процеси, які стимулюють становлення постмодерністського розуміння умов виживання, самозбереження, запобігання «кінця еволюції» гетероетнічного соціального життя тільки на одній планеті Всесвіту.

Проблематика глобалізації, її зв'язок з формуванням постмодерністської ситуації незмінно присутній як в соціально-філософських дискусіях ХХ століття, присвячених процесу мультикультуралізму, що глобально охопив наш світ, так і в дискурсі про історичні долі тоталітаризму, комунізму, фашизму, націоналістичних рухів, які виникли тепер повсюдно і в Європі, і в інших країнах. Саме придбання модерном глобального масштабу привело спочатку до його фрагментації, а згодом і до втрати ним колишньої привабливості, глибини, його здібності організовувати, упорядковувати і наповнювати значенням людське життя.

В епоху постмодерну все більше людей усвідомлюють – біполярний світ військової і економічної влади поступається місцем багатомірному світу із багатьма дієвими особами, які змагаються між собою; глобальне економічне зростання сповільнюється; кількість і якість інформації збільшується і виникає чимало всляких несподіванок і невизначеності. На думку постмодерністських аналітиків, усі ці ознаки підтверджують завершення періоду екстенсивного кількісного розвитку в післявоєнні роки і початок періоду інтенсивного якісного розвитку. Специфічність цього моменту полягає в тому, що якісний розвиток, на відміну від кількісного зростання, породжує фундаментальні зміни в тій системі, в якій він відбувається.

Істотну роль у формуванні постмодерністської ситуації зіграли і такі глобальні чинники, як закінчення «холодної війни», загроза розповсюдження ядерної зброї; актуалізація проблем мультикультурності і поліетнічності планетарної співдружності, яка входить в суперечність з монокультуралізмом, націоцентризмом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Реакція на кризу мультикультуралізму стала загальною стратегією трансформації сучасних суспільств, які поступово набули новий дискурсивний вимір. Але цей дискурсивний вимір ще не перейшов до галузі реальної політики. Способи та стратегії інтеграції, в цілому, є продовженням минулого мультикультурного дискурсу.

Постмультикультуралізм, що прийшов на зміну мультикультуралізму, не так заперечує мультикультуралізм, скільки деконструє його, використовуючи його елементи в нових контекстах і конфігураціях. Сучасний постмультикультуральний дискурс відмовляється від есенціальної етнічності на користь її гібридності, множинності проектів культур сучасного суспільства. Він охоплює не тільки етнокультурні та релігійні відмінності, а й економічні, гендерні, вікові та інші фактори, розглядаючи не тільки міжгрупові, але і внутрішньогрупові розшарування і відмінності.

Список використаних джерел

1. Воропай, Т., 2000. 'Ідентичність в соціальній антропології Дугласа Келлнера', *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, с.43–50. // Voropaj, T., 2000. 'Identity in social anthropology by Douglas Kellner' (*Identity in social anthropology by Douglas Kellner*), *Sociologija: teorija, metody, marketing*, 2, s.43–50.
2. Ercan, SA., 2017. 'Engaging with Extremism in a Multicultural Society: A Deliberative Democratic Approach', *Journal of Peacebuilding & Development*, 12 (2), p.9–21.
3. Gozdecka, DA., Ercan, SA., Kmak, M., 2014. 'From multiculturalism to post-multiculturalism: Trends and paradoxes', *Journal of Sociology*, 50 (1), p.51–64.
4. Scuzzarello, S., 2015. 'Caring multiculturalism: Power and transformation in diverse societies', *Feminist Theory*, 16 (1), p.67–86.
5. Sukamto, I Nyoman Ruj, 2017. 'Social Construction on Cultural Multiculturalism', *The 4th International Conference on Language, Society and Culture in Asian Contexts (LSCAC) Universitas Negeri Malang, Indonesia*, 2017, p.365–371.

* * *